

Explanation and clarification of the concept of value in medical education

Shahram Yazdani¹, Maryam Akbarilakeh^{1*}

1- Department of Medical Education, School of Medical Education, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

*Correspondence should be addressed to Mrs. Maryam Akbarilakeh; Email: m.akbari@sbmu.ac.ir

Article Info

Received: Oct 29, 2016

Received in revised form:

Dec 24, 2016

Accepted: Jan 4, 2017

Available Online: Mar 6, 2017

Keywords:

Educational development

Medical education

Value

Abstract

Background and Objective: Developing the education of medical sciences is one of the main objectives of the Ministry of Health and Medical Education. The first step toward creating value-based educational programs in the country is to clarify the concept of value in medical education, which is addressed in this study.

Method: Through critical interpretive synthesis, document analysis was performed to clarify the concept of value in medical education; then, the related literature on 'value' was investigated. From among 800 articles, 70 articles were selected by purposive sampling. A well-reasoned synthesis of the contradictory findings in different studies was conducted. As the next step, critical analysis on the documents was carried out so that the concept of value along with new concepts and their relationships, the philosophy, and the place of values in medical education of Iran were recreated. All the ethical issues were observed. Moreover, the authors did not report conflict of interest.

Results: Values are created as a system within each individual, forming the basis of judgment and decision making. Values shape attitudes and guide our behavior. Furthermore, beliefs affect our scientific approaches. Scientific evidence that has been provided is not devoid of the scholars and researchers' values. In our Islamic society, the basic assumptions shape our beliefs and values; then, these values determine our direction and behavioral patterns so that we do not get out of the circle of morality.

Conclusion: In our country, in many areas including medical education, those programs that guarantee the achievement of values are needed. To foster the values in this field, the first step is paving the way for understanding and internalization of values along with the development of teaching procedures to gain value-based experiences.

Please cite this article as: Yazdani Sh, Akbarilakeh M. Explanation and clarification of the concept of value in medical education. J Res Relig Health. 2017; 3(2): 78- 91.

Summary

Background and Objectives: Universities play a key role in the development of communities through training human resources. Improvements in the structure of the classic methods of education and research can pave the way to make this happen (1). In order to carry out modifications and improvements, especially in the realm of education, conceptual foundations need to be correctly established.

The development of medical education has been one of the main objectives of the Ministry of Health and Medical Education and universities of Iran. Considering the spiritual aspect of human beings as well as values in educational programs is an essential strategy to promote education (2). However, given the fact that the concept of value is different in the West and Islam, the concept of value in education framed by the West along with the solutions proposed are not acceptable for use in most cases (3). Certainly, western resources in this area need to be used cautiously and, of course, after adequate review. Furthermore, educational programs which are in accordance with our own

religious and national conditions have to be provided. In doing so, the first step is to clarify the concept of value in educational settings.

It seems that there is no educational program to achieve these noble objectives (4) and we are supposed to fill this gap by developing it. The first step in this way is to understand the concept of value in the field of education. Therefore, in this study we have tried to focus on the clarification of the concept of value in medical education.

Method: In this study, critical interpretive synthesis to perform qualitative analysis and synthesis of the literature in critical interpretive style were used. The clarification of the concept of value in medical education was our main review question. In our research, we found the literature related to our research question and over 800 articles related to the topic of research; those 70 articles related to the research objective were selected by purposive sampling.

We used purposive sampling initially to select papers and later used theoretical sampling to add, test, and develop the emerging analysis. After identifying the main categories and sub-categories, a well-reasoned synthesis of the contradictory findings in different studies was conducted (5). New concepts and relationships between concepts were created using critical interpretive synthesis of documentation related to the concept of value and place of values in medical education.

Results: The main theme in this critical interpretive synthesis was practical implications of the concept of value. We make our judgments and decisions based on our values. Our values shape the attitude which will be the base of our behavior (6). Also we know that values are not isolated and spring from a value system (7). So, we have a set of values to judge and, accordingly, move and behave. In our Islamic society, there are basic assumptions that we believe in. These basic assumptions form our values and the values we set are the direction of our movements. Our basic assumptions in the Islamic religion are laws and principles which determine our direction and behavioral patterns so that we do not get out of the circle of morality. These laws and principles are the facts that have been extracted and approved by the best and most complete jury (Allah) (8).

On the other hand, our beliefs will affect our science. Thus, it is evident that the truth and scientific findings are neither pure nor isolated (9). As the owners of science, our values create a special mentality that will result in a special type of judgment in us. In other words, a particular perspective is shaped by our values. So, scientific evidence is not free of scientists' values (10). Therefore, we should accept that science is not devoid of values and, to different extents, objective science is under the influence of value mentality.

The categories related to the main theme in this critical interpretive synthesis are the meaning border of the concept of value with the adjacent concepts, meaning-making of value in science and its teaching, and the source of values and the influence of philosophy and

worldviews on the concept of value.

This theme and its categories help not only to clarify the position of the concept of value in educational programs but also to develop the planning.

Conclusion: Through critical interpretive synthesis of the concept of value, we have shown what we mean by the concept of value when we talk about value in comparison to closely related semantic concepts. Our clarification of the concept of value paves the way for better understanding and minimizes the challenges posed by the ambiguous meaning of value, at least in the medical education domain.

This study is the first step in the process of moving toward internalization of values. Now is time to move from the information level, that is expressing a series of facts and realities about education, to the conceptual level, that is understanding the connections and interactions between facts (11).

We are equipped with high values of Islam and Quran as the comprehensive framework in any development. However, there is a lack of basic research as for value internalization and practical guidelines in order to foster values and value judgments in practice. We hope that this study will be useful when addressing these shortcomings, hence improving our medical educational system.

References

- 1- Akhavan Sarraf AR, Nilforoosh Zadeh M. Dimensions of globalization of higher education. *Growth Technology magazine*. 2008;62(17):52-6. (Full Text in Persian)
- 2- Akbari lakeh M, Shamsi Goshki A, Abasi M. Spiritual health in Medical Sciences curriculum. *Medical Ethics Journal*. 2010;4(14):113-30. (Full Text in Persian)
- 3- Iranian Board of Medical Education MoH, and Medical Education Iranian Supreme Council for Planning., plans and syllabi of a medical doctor; 2005.
- 4- Narayanasamy A. ASSET: a model for actioning spirituality and spiritual care education and training in nursing. *Nurse Education Today*. 1999;19(4):274-85.
- 5- Yazdani S, Akbari lake M, Ahmady S, Forootan A, Afshar L. Critical Interpretive Synthesis of the Concept of Value in Medical Education. *Res Dev Med Edu*. 2015;4(1):31-4. doi: 10.15171/rdme.2015.005.
- 6- Yazdani S, Akbari Lakeh M, Ahmady S, Afshar L, Forootan SA. Value-based Curriculum model from the Viewpoints of Experts in Education of Ethics and Values in Shahid Beheshti University of Medical Sciences. *Iranian Journal of Medical Education*. 2015;15:304-18.
- 7- Van Deth JW, Scarbrough E. *The impact of values*. Oxford: Oxford University Press; 1995.
- 8- Roche G. General introduction to the first volume of sociology (Social Action). Zanjanizadeh H,

Translator. Mashhad: Ferdowsi University of Mashhad; 1988.(Full Text in Persian)

9- Kania D, Romly T, Zarman W, editors. Value education in the perspective of western and Islamic knowledge. International Seminar on Islamic Education Ibn Khaldun University Bogor; 2011.

10- Clément P. Didactic transposition and the KVP model: conceptions as interactions between scientific knowledge, values and social practices. Proceedings summer school ESERA. 2006:9-18.

11- Yazdani S, AkbariLakeh M, Ahmady S, Foroutan S. A, Afshar L. Concept Analysis: Value Based Curriculum. Biosci Biotech Res Asia 2015; 12(spl.edn.1). Available from: <http://www.biotech-asia.org/?p=12655>

شرح مفهوم القيمة وتوضيحه في تعاليم العلوم الطبية

شهرام يزداني^١، مريم أكبرى لأكه^{*}١- قسم التعليم الطبي، كلية التعليم الطبي، جامعة الشهيد بحشتي للعلوم الطبية، طهران، إيران.
^{*} المراسلات موجهة إلى السيدة مريم أكبرى لأكه؛ البريد الإلكتروني: m.akbari@sbmu.ac.ir

معلومات المادة

الوصول: Oct ٢٩، ٢٠١٦

وصول النص النهائي: Dec ٢٤، ٢٠١٦

القبول: Jan ٤، ٢٠١٧

النشر الإلكتروني: Mar ٦، ٢٠١٧

الألفاظ الرئيسية:

التطوير التعليمي

القيمة

تعليم العلوم الطبية

الملخص

السابقة و الهدف: ان تطوير تعاليم العلوم الطبية من الاهداف الرئيسية لوزارة الصحة والعلاج والتعليم الطبي، ومن هذا المنطلق فإن شرح وتوضيح مفهوم القيمة في تعاليم العلوم الطبية هي الخطوة الاولى لتطوير وتحقيق برامج التعليم القائمة على القيم في بلدنا والتي تقوم بدراساتها في هذا البحث.

الأساليب: في هذا البحث، سوف يتم توضيح مفهوم القيمة في تعاليم العلوم الطبية من خلال تحليل النصوص باستخدام المنهج النقدي- التفسيري ومن ثم يتم البحث عن النصوص المرتبطة بالقيم. كذلك اختيرت ٧٠ مقالة بطريقة اخذ عينات هادفة من ٨٠٠ مقالة مرتبطة بموضوع البحث ولقد تم الحصول على اعادة البناء والمفهوم المعقول من النتائج المتناقضة في دراسات مختلفة. ثم اعيد بناء مفاهيم جديدة وعلاقتها ببعض عن طريق التحليل النقدي للوثائق المتعلقة بمفهوم القيم وفلسفتها ومكانتها في تعاليم العلوم الطبية في ايران والعالم. تم مراعاة جميع الموارد الاخلاقية في هذا البحث وازضافة الى هذا فإن مؤلفي المقالة لم يبلغوا عن تضارب المصالح.

المكشوفات: تتكون القيم كنظام من القيم في كل فرد وتعتبر أساساً للحكم واتخاذ القرارات في امور مختلفة. ان القيم ومن خلال خلق المواقف، تؤدي الى التوجيه السلوكي. ومن جانب آخر فإن المعتقدات الدينية تؤثر ايضاً على المعتقدات العلمية، فالأدلة العلمية التي تنتج، لم تخلوا من القيم الفكرية الكامنة عند العلماء والمفكرين. هناك افتراضات اساسية في مجتمعنا الإسلامي التي هي في الواقع معتقداتنا وتشكل قيمنا ومن ثم تستطيع القيم ان تحدد اتجاهنا وتشكل انماط سلوكنا لكي لا نخرج عن نطاق القيم والاخلاق.

النتيجة: نحن بحاجة في بلدنا الى البرامج التي تضمن تحقيق القيم في العديد من المجالات بما في ذلك تعاليم العلوم الطبية. فالخطوة الاولى من اجل تطوير القيم في هذا المجال، توفير الأرضية لفهم القيم واستيعابها وتطوير أساليب التعليم للحصول على التجربة القائمة على القيم.

يتم استناد المقالة على الترتيب التالي:

Yazdani Sh, Akbarilakeh M. Explanation and clarification of the concept of value in medical education. J Res Relig Health. 2017; 3(2): 78- 91.

تبیین و شفاف‌سازی مفهوم ارزش در آموزش علوم پزشکی

شهرام یزدانی^۱، مریم اکبری لاکه^{۱*}

۱- گروه آموزش پزشکی، دانشکده‌ی آموزش پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

مکاتبات خطاب به خانم مریم اکبری لاکه؛ پست الکترونیک: m.akbari@sbmu.ac.ir

اطلاعات مقاله

دریافت: ۸ آبان ۹۵

دریافت متن نهایی: ۴ دی ۹۵

پذیرش: ۱۵ دی ۹۵

نشر الکترونیکی: ۱۶ اسفند ۹۵

چکیده

سابقه و هدف: توسعه‌ی آموزش علوم پزشکی، یکی از اهداف مهم وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است. نخستین گام برای توسعه و دستیابی به برنامه‌ی آموزش مبتنی بر ارزش‌ها در کشورمان، شفاف‌سازی مفهوم ارزش در آموزش علوم پزشکی است که در این پژوهش به آن می‌پردازیم.

روش کار: در این پژوهش، با تحلیل متون به شیوه‌ی نقدی - تفسیری، مفهوم ارزش در آموزش علوم پزشکی شفاف‌سازی؛ و سپس به جستجوی متون مرتبط با ارزش پرداخته شد. همچنین از ۸۰۰ مقاله‌ی مرتبط با موضوع پژوهش، ۷۰ مقاله، به شیوه‌ی نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شد و ساخت مجدد و مستدل مفهوم از یافته‌های ضد و نقیض در پژوهش‌های مختلف به‌دست آمد. پس از آن، با تحلیل انتقادی مستندات مربوط به مفهوم ارزش و فلسفه و جایگاه ارزش‌ها در آموزش علوم پزشکی ایران و جهان، مفاهیم جدید و ارتباط‌های بین مفاهیم، دوباره ساخته شد. در این پژوهش همه‌ی موارد اخلاقی رعایت شده است. علاوه‌براین، نویسندگان مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی گزارش نکرده‌اند.

یافته‌ها: ارزش‌ها به‌صورت یک نظام ارزشی، درون فرد ایجاد می‌شود و مبنای قضاوت و تصمیم‌گیری در امور مختلف قرار می‌گیرد. ارزش‌ها با ایجاد نگرش، موجب جهت‌گیری رفتاری می‌شود. از سویی، باور اعتقادی، باور علمی را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. شواهد علمی که تولید می‌شود، از ارزش‌های زمینه‌ی فکری دانشمندان و صاحبان علم، خالی نیست. در جامعه‌ی اسلامی ما، مفروضات اساسی وجود دارد که باور ما است و ارزش‌های ما را شکل می‌دهد؛ و آن‌گاه است که ارزش‌ها، جهت حرکت ما را تعیین می‌کند و الگوهای رفتاری ما را شکل می‌دهد تا از دایره‌ی ارزش‌ها و اخلاقیات خارج نشویم.

نتیجه‌گیری: در کشور ما، در بسیاری از حوزه‌ها از جمله آموزش علوم پزشکی، نیاز به برنامه‌هایی است که دستیابی به ارزش‌ها را تضمین کند. برای توسعه‌ی ارزش‌ها در این حوزه، نخستین گام، فراهم‌سازی بستری برای درک مفهوم و درونی‌سازی ارزش‌ها و توسعه‌ی روش‌های آموزش برای به‌دست آوردن تجربه‌ی مبتنی بر ارزش است.

استناد مقاله به این صورت است:

Yazdani Sh, Akbarilakeh M. Explanation and clarification of the concept of value in medical education. J Res Relig Health. 2017; 3(2): 78- 91.

مقدمه

توسعه‌یافتگی، یکی از آرمان‌های قرن حاضر محسوب می‌شود و همه‌ی کشورها تلاش می‌کنند هر روز به این گم‌شده نزدیک‌تر شوند. دانشگاه‌ها با تربیت نیروی انسانی نقش مهمی در توسعه‌ی جوامع، ایفا می‌کنند. از این‌رو، تغییر و یا بهبود ساختارها، سیستم‌ها، فرایندها و شیوه‌های کلاسیک آموزش و پژوهش می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد (۱). برای ایجاد هر گونه تغییر و بهبود، به‌ویژه در حوزه‌ی آموزش، باید زیرساخت‌های مفهومی آن به‌درستی ایجاد شود.

سال‌ها است که توسعه‌ی آموزش علوم پزشکی، یکی از اهداف مهم وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و همچنین دانشگاه‌های کشور است. در بسیاری از کشورهای دنیا، به‌بعد معنوی انسان و ارزش‌ها در برنامه‌های آموزشی، در قالب راهکار اساسی توسعه‌ی آموزش، توجه شده است؛ ما نیز برای دستیابی به توسعه، باید به سراغ این راهکارها برویم، اما از آن جایی که مفهوم ارزش‌ها در غرب و اسلام با هم متفاوت است، مفهوم ارزش در آموزش و به تبع آن راهکارهایش، که غرب آن را ایجاد کرده است، در بسیاری از مواقع از طرف ما پذیرفتنی نیست. به‌طور قطع باید در این زمینه از منابع غربی، با احتیاط و نقد و بررسی کافی استفاده شود و باید متناسب با شرایط ملی و مذهبی خود، به برنامه‌ریزی توسعه‌ی ارزش‌ها در آموزش بپردازیم که نخستین گام در این زمینه، درک مفهوم ارزش در حوزه‌ی آموزش است.

در سند تحول و نوسازی نظام آموزشی علوم پزشکی وزارت بهداشت؛ و نیز در اصول تحول و نوسازی نظام آموزشی علوم پزشکی و در بیانیه‌ی ارزش‌های آن و همچنین در برنامه‌های آموزشی علوم پزشکی کشور، گرچه سیاست‌گذاران، در برنامه‌ی آموزشی، اهداف و چشم‌انداز ارزشی در نظر گرفته‌اند، برنامه‌یی که دقیقاً برای نیل به این اهداف متعالی تدوین شده باشد، وجود ندارد (۲)؛ البته دانشجویان علوم پزشکی، درس‌هایی چون اخلاق و تربیت اسلامی و معارف اسلامی را در برنامه‌ی آموزشی خود دارند که فقط در یک ترم تحصیلی آنها را پشت سر می‌گذارند (۳). برنامه‌ی آموزشی این درس‌ها از شیوه‌ی سنتی پیروی می‌کند و در سطح انتقال مفاهیم و دانش اولیه صورت می‌گیرد؛ این نوع برنامه‌ی درسی هیچ تضمینی برای درونی‌سازی ارزش‌ها ایجاد نمی‌کند. با توجه به پژوهش‌های صورت گرفته در دانشگاه‌های مختلف دنیا در زمینه‌ی ارتقای آموزشی، نیاز به فراهم کردن بستری

برای برنامه‌ی آموزشی و به‌دست آوردن تجربه‌ی مبتنی بر ارزش، احساس می‌شود (۴) که این پژوهش، مفهوم‌سازی پایه را برای توسعه‌ی برنامه‌های آموزشی درونی‌سازی ارزش‌ها فراهم می‌کند.

پژوهش‌های متعددی در داخل کشور درباره‌ی لزوم ورود ارزش‌ها در برنامه‌ی آموزشی عمومی (۵) و برنامه‌ی آموزش علوم پزشکی صورت گرفته؛ اما تاکنون در این باره برنامه‌ی درسی تدوین نشده است. نتایج پژوهش‌ها گویای این است که راهبردهای آموزشی خاصی که انسان بتواند از طریق آنها، معنی، هدف و ارزش‌های متعالی زندگی خود را درک کند، می‌تواند راهکار مناسبی باشد (۶) علاوه‌براین، برای توسعه‌ی ارزش‌ها در آموزش باید آنها را از فضای ذهنی و متافیزیکی به‌صورتی کاملاً عینی و فیزیکی به تصویر بکشیم تا در «شناخت‌ها»، «نگرش‌ها»، «کنش‌ها» و «پیامدها» متجلی شوند. با توجه به این شواهد و مستندات، توجه به ارزش‌ها در آموزش نیازمند برنامه‌ریزی آموزشی مناسب است. اما تاکنون برای ورود مفهوم ارزش در آموزش، به حوزه‌ی بهداشت، درمان و آموزش پزشکی گام بنیادینی برداشته نشده است. برای برنامه‌ریزی درباره‌ی توسعه‌ی ارزش‌ها در آموزش علوم پزشکی، نخستین گام درک مفهوم ارزش در حوزه‌ی آموزش است. از آنجا که تاکنون در کشور ما برنامه‌ی درسی برای آموزش ارزش‌ها تدوین نشده؛ و در صورت تدوین این برنامه، نخستین گام شفاف‌سازی و تبیین مفهوم ارزش در آموزش است. در این پژوهش سعی داریم به شفاف‌سازی مفهوم ارزش در آموزش علوم پزشکی بپردازیم.

روش کار

در این پژوهش کیفی از طریق نوعی تحلیل متون به شیوه‌ی نقدی - تفسیری، به شفاف‌سازی مفهوم ارزش پرداخته شد و در نهایت ارزش در آموزش علوم پزشکی دوباره مفهوم‌سازی شد. بدین صورت که پس از مشخص کردن سؤال اصلی پژوهش، به جستجوی متون مرتبط با ارزش پرداخته شد و از ۸۰۰ مقاله‌ی مرتبط با موضوع پژوهش، در نهایت ۷۰ مقاله، به شیوه‌ی نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شد. از مشخص کردن طبقه‌ها و زیرطبقه‌های اصلی، ساخت مجدد و مستدل از یافته‌های ضد و نقیض در پژوهش‌های مختلف صورت گرفت و با تحلیل انتقادی مستندات مربوط به مفهوم ارزش و فلسفه و جایگاه ارزش‌ها در آموزش علوم پزشکی ایران و جهان، مفاهیم

غربالگری متون و نحوه‌ی انتخاب مقاله‌ها برای ورود به پژوهش

پس از جستجوی الکترونیکی، به‌طور کلی ۸۰۰ مقاله‌ی مرتبط با موضوع پژوهش یافت شد. در این پژوهش کیفی، همه‌ی طرح‌های پژوهشی و پژوهش‌های ناهمگون بسیاری بررسی شدند که برای حذف منابع بی‌ارتباط، خلاصه‌ی مقاله‌ها مطالعه شد. در نهایت همه‌ی مقاله‌هایی که به توصیف مفهوم ارزش‌ها در آموزش پرداخته بود و یا شواهدی را درباره‌ی مفهوم ارزش در آموزش نشان می‌داد، برای مطالعه‌ی متن کامل انتخاب شد. در پایان این مرحله، ۶۰ مقاله‌ی تمام متن، برای تحلیل نقدی تفسیری، مطالعه‌ی نهایی شد. پس از آن یافته‌های اصلی متناسب با اهداف پژوهش استخراج شد. پژوهشگران ضمن تحلیل و مفهوم‌سازی تفسیری - نقدی، قوت شواهد را نیز بررسی کرده‌اند.

نحوه‌ی ترکیب و تفسیر داده‌ها

پس از اینکه با مرور متون وسیع، دریافتیم شفاف‌سازی و توسعه‌ی مفهوم ارزش در آموزش، از نیازهای آموزش پزشکی کشورمان است؛ تعاریف، ویژگی‌ها و صفات، فلسفه و جایگاه و ملزومات ارزش در آموزش پزشکی از منابع و متون استخراج شد و برای استفاده در برنامه‌ریزی آموزشی کشور به‌صورت نقشه‌ی مفهومی تهیه و عرضه شد.

در این پژوهش همه‌ی مسائل اخلاقی مربوط به شیوه‌ی پژوهش مفهوم‌سازی تفسیری - نقدی رعایت شده؛ و کمیته‌ی اخلاق در پژوهش دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی آن را تأیید کرده است.

یافته‌ها

موضوع نهایی مفهوم‌سازی تفسیری - نقدی:

مفهوم کاربردی ارزش در آموزش پزشکی

اصل اول این است که ما با ارزش‌ها در مورد امور قضاوت می‌کنیم و بر همان اساس هم تصمیم می‌گیریم. یعنی ارزش‌ها در ما نگرشی به وجود می‌آورند که آن نگرش، مبنای حرکت و رفتار ما می‌شود. اصل دوم اینکه ارزش‌ها مفهومی مجزا نیست و در قالب یک نظام ارزشی قرار داده شده است. بنابراین ما با مجموعه‌ی ارزش‌ها در مورد امور قضاوت می‌کنیم و بر همان اساس هم حرکت و رفتار می‌کنیم (۷).

در جامعه‌ی اسلامی ما مفروضات اساسی وجود دارد که باور ما است و ارزش‌های ما را شکل می‌دهد و آن‌گاه ارزش‌ها، جهت

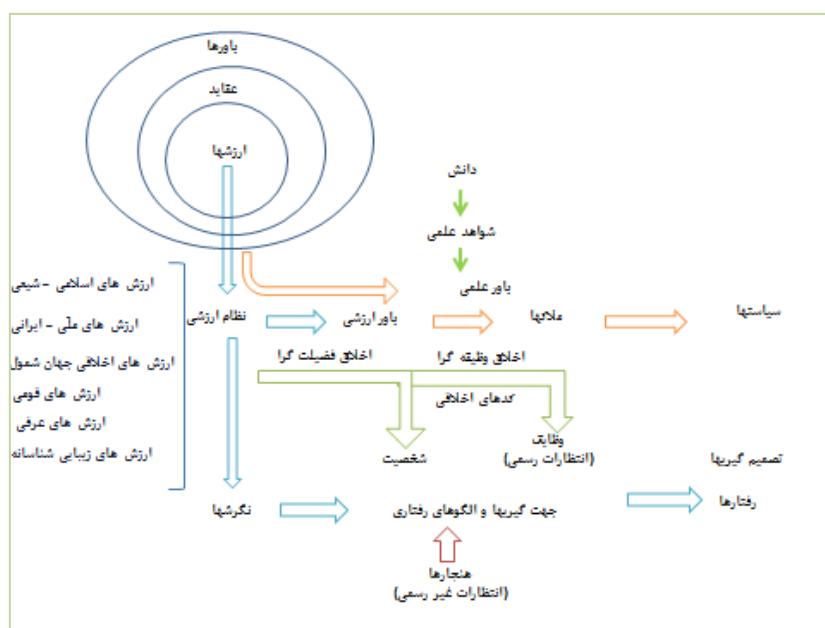
جدید و ارتباط‌های بین آنها دوباره ساخته شد. در این مقاله از هر نوع طرح پژوهشی استفاده شده و ارزیابی کیفیت آنها برای ورود به پژوهش، ضمن تحلیل و مفهوم‌سازی تفسیری - انتقادی صورت گرفته است.

مفهوم‌سازی تفسیری - نقدی، رویکردی کیفی برای مدیریت و ترکیب یافته‌های بی‌شمار و به‌ندرت ناهمگون پژوهش‌های انجام شده‌ی کیفی، ضمن نقد و ارزیابی نقادانه‌ی آنها، است. در واقع با استفاده از این رویکرد، می‌توان از نتایج پژوهش‌های کیفی، برآیند تفسیری به‌دست داد؛ متناظر کاری که برای مدیریت نتایج پژوهش‌های کمی، با مرور نظام‌مند و فراتحلیل انجام می‌دهیم. هنگامی که با مطالعات ضد و نقیض فراوان و پیچیده در مورد مفهومی انتزاعی از جمله مفهوم «ارزش» مواجهیم، از این روش کیفی برای دستیابی به جمع‌بندی کلی، مفهوم‌سازی دوباره، معرفی مدل نهایی و توسعه‌ی نظری استفاده می‌کنیم. گام‌های این روش، به اختصار عبارت است از: تعیین سؤال پژوهش، تعیین راهبرد جستجو، نمونه‌گیری هدفمند و مبتنی بر نظریه، تعیین کیفیت پژوهش‌ها ضمن تحلیل، مفهوم‌سازی و تفسیر آنها، استخراج داده‌ها و ایجاد طبقه‌ها، زیرطبقه‌ها و موضوع‌ها، توصیف شیوه‌ی مفهوم‌سازی تفسیری (تحلیل ترجمه‌ی متقابل، مفهوم‌سازی مستدل از بین تناقض‌ها و ساخت شبکه‌ی سازه‌یی)، تولید الگوی ارتباط‌ها و شفاف‌سازی معنایی مفهوم انتزاعی که دستمایه‌ی انجام این پژوهش شده است (۷).

راهبرد جستجوی نظام‌مند

جستجوی جامع و نظام‌مند متون، از فروردین سال ۱۳۹۱ تا بهمن ۱۳۹۳، با استفاده از واژگان کلیدی حساس و متناسب با اهداف پژوهش (مفهوم ارزش به‌ویژه در حوزه‌ی آموزش علوم پزشکی) صورت گرفته است. این پژوهش برای آگاهی از جدیدترین اطلاعات در مورد مفهوم ارزش در آموزش علوم پزشکی و جمع‌آوری، طبقه‌بندی و تحلیل مستندات مربوط به مفهوم ارزش و فلسفه و جایگاه ارزش‌ها در آموزش علوم پزشکی ایران و جهان، از طریق جستجو در پایگاه‌های داده‌ی اینترنتی السویر، پابمد، ای. ای. اس، ای. اس. سی، مدلاین، اریک، آر. دی. ای. بی، تایملیت، اسکوپوس، گوگل اسکولار و مجلات معتبر آموزش پزشکی و کتاب‌های منتشر شده، گزارش‌های رسمی ملی و بین‌المللی، مقاله‌های معرفی شده در کنفرانس‌ها و مجلات ملی و بین‌المللی، پروژه‌ها و پایان‌نامه‌های دانشگاهی، اخبار و گزارش‌ها از نشریات مرتبط، انجام شده است.

می‌شود. یعنی نگرشی خاص از امور به واسطه‌ی ارزش‌ها در ما شکل می‌گیرد؛ و به واسطه‌ی ارزش‌هایی که در ما درونی شده و به آنها معتقدیم، می‌گوییم این چیز خوب است یا بد، زشت است یا زیبا، درست است یا نادرست و ...؛ بنابراین شواهد علمیی که تولید می‌شود، از ارزش‌های زمینیهی فکری دانشمندان و صاحبان علم، خالی نیست. پس به‌طور کلی علم فارغ از ارزش‌ها نیست و به درجات مختلف، علم عینی تحت تأثیر ذهنیت ارزشی است. سعی کردیم با شکل زیر، مفاهیم بالا را به تصویر بکشیم.

برای انسان تشنه، آب و برای فرد گرسنه، غذا ارزشمند است؛ ولی ارزش نیست. همچنین است نیاز به احترام و ارزشمندی آن؛ وقتی فردی در طلب احترام دیگری است، واحدهای اولیهی احترام برای او ارزشمند است، ولی با تأمین آن به‌تدریج اهمیت خود را از دست می‌دهد. ارزش‌ها به‌دلیل ذاتی بودن و پیامدگرا و مشروط نبودن جایگزین نمی‌پذیرند و به‌تدریج اهمیت خود را از دست نمی‌دهند. اگرچه ممکن است تحت شرایطی در سلسله مراتب ارزشی جابه‌جا شوند (۹).

برخی، باور را مترادف ارزش دانسته‌اند و برخی نیز همانند ما، ارزش را منبعث از باور دانسته‌اند. برخی معتقدند که ارزش‌ها بر خوب و بد؛ و مطلوب و نامطلوب ناظرند؛ در حالی که عقاید بر درستی و نادرستی و صدق و کذب ناظرند. ارزش‌ها از عقاید نشئت می‌گیرند و عقاید، صورت‌های ذهنی در مورد وجود و موجودات است که ما گمان می‌کنیم درست است، در حالی که شاهد و دلیل علمی و محکمی برای آن نداریم. در واقع

این ارزش‌ها که در نهایت رفتارها، تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌ها را جهت‌دهی می‌کند، خود به چه معنایی است؟

طبقات مفهوم‌سازی تفسیری - نقدی:

طبقه: مرز معنایی واژه‌ی ارزش با واژگان هم‌معنی آن

اگر بخواهیم ارزش‌ها را به‌صورت جداگانه و از نظر واژه‌شناسی، مفهوم‌سازی کنیم، باید مرز معنایی واژه‌ی ارزش را با واژگان هم‌معنی آن مشخص کنیم.

برخی از دانشمندان، از جمله مازلو، ارزش را معادل نیاز در نظر گرفته‌اند و نیازها و ارزش‌های انسان را به دو گروه اولیه و ثانویه تقسیم کرده‌اند: نیازها و ارزش‌های پایه‌یی و زیستی؛ و نیازها و ارزش‌های ثانویه، که در گروه و جامعه شکل می‌گیرد. در اینجا خلط بین موضوع نیازها (و انگیزش‌های مبتنی بر آنها) و ارزش‌ها است. نیازها به‌واسطه‌ی سلسله‌یی از محرک‌ها یا پاداش‌ها رفع می‌شود و با رفع نیاز، اهمیت آن کاهش می‌یابد و یا از بین می‌رود. در مقابل اهمیت ارزش‌ها، فی‌نفسه است. مثلاً

طریق مشارکت جستن در فرایند شکل‌گیری نگرش‌ها در قالب اعمال و رفتارهای ما تجلی و ظهور می‌یابد (۱۲).

اگرچه ارزش مفهومی مجزا است، حلقه‌هایی بین آن و مفاهیمی که نام بردیم وجود دارد. ارزش‌ها به‌تنهایی روی پای خود نمی‌ایستند و با مفاهیم دیگر در ارتباطند و هرگاه در مورد ارزش‌ها صحبت می‌کنیم باید آنها را هم مد نظر قرار دهیم. به‌طور کلی، ارزش‌ها اصولی است که افراد برای رفتار در زندگی بر می‌گزینند.

علاوه بر شناخت مفهوم ارزش در میان واژگان هم‌معنایی آن، بهتر است که معناسازی ارزش را در علم و آموزش علم هم انجام دهیم تا بدانیم هنگامی که از ارزش در آموزش صحبت می‌کنیم منظورمان چیست.

طبقه: معناسازی ارزش در علم و آموزش علم

قبول داریم که ارزش‌ها، حرکات و رفتارهای فردی و اجتماعی ما را هدایت می‌کند و به آنها جهت می‌دهد. برای پاسخ به این پرسش، پژوهش‌های بسیاری انجام گرفته است که موارد ذیل را مشخص می‌سازد:

اول اینکه مثلی داریم شامل: دانش، ارزش و عملکرد (KVP)^۱؛ و اینکه، علم از طریق عقل‌گرایی، تجربه و دلیل و منطق عقلانی به‌دنبال حقیقت می‌گردد. در علم، تعصب و دیدگاه متعصبانه نداریم، بلکه مدام منتظر بهبود و توسعه هستیم. باید بدانیم که در کنار ارزش ذاتی خود علوم، عقاید و ایدئولوژی‌های صاحبان علوم هم در نتایج منعکس می‌شود. پس در محصول آخر، تعامل (KVP) را داریم. بنابراین تعاملی بین علم و ایدئولوژی (باورهای صاحبان علم) وجود دارد. تاریخچه‌ی ژنتیک مثال جالبی از این تعامل است (۱۳).

زمانی تصور بر این بود که منشأ بسیاری از ویژگی‌ها و عملکردهای انسان، نتیجه‌ی خالص یک برنامه‌ی ژنتیکی است؛ به‌صورت تقدیری که خداوند از قبل معین کرده است؛ هر چیزی که اتفاق می‌افتد از قبل نوشته شده است. اما در اواخر قرن بیستم، اپی‌ژنتیک، بر تعامل ژن و محیط در بروز رفتارها و صفات انسانی تأکید داشت. در یک جمع‌بندی کلی، دانش علم ژنتیک بر دو اصل ارزشی متکی است: ارزش‌ها و اعتقاد به سرنوشت و ارزش‌های شهروندی، که به تعامل بین ژن و محیط قائل است. این موارد از این جهت بیان شد که وقتی یک مدرس ژنتیک، تدریس می‌کند، اینکه به کدام الگوی ذهنی معتقد است، مهم است. در بسیاری از مواقع، بیش از آنکه، مسائل جنبه‌ی علمی داشته باشد، جنبه‌ی ایدئولوژیکی دارد و باورهای

باورهایمان که قوت بگیرند، به عقاید و به‌تدریج به اصول و فلسفه‌ی زندگی‌مان تبدیل می‌شوند (۱۰).

اخلاق از نظر معنایی نزدیک‌ترین مفهوم به ارزش است. در اینکه اخلاق مجموعه‌ی از قواعد رفتار است، اجماع وجود دارد. قواعد اخلاق، عمل فرد را در رابطه با فرد دیگر، تعریف می‌کند. دو دسته از نظریه‌های اخلاقی وظیفه‌گرا و فضیلت‌گرا را درباره‌ی ارزش‌ها با هم مرور می‌کنیم. در وظیفه‌گرا، بر اساس نتایج خوب یا بد اعمال در مورد آنها قضاوت می‌شود. در فضیلت‌گرا، به مسائل دیگری مانند نفس عمل توجه می‌شود. نظام‌های اخلاقی ثابت و قطعی، فضیلت‌گرا است. نظام‌های اخلاقی مذهبی و عقلی در این گروه قرار می‌گیرد. در این نوع اخلاق، نفس عمل اهمیت دارد، نه نتیجه‌ی که از آن مترتب است. به نظر می‌رسد که نظریه‌های اخلاقی وظیفه‌گرا، گاهی به امری غیراخلاقی منتهی می‌شود؛ چرا که لذت و سود و نفع را جایگزین اصالت امری اخلاقی می‌کند. در نتیجه جنس اخلاق از جنس ارزش‌ها است، اما اول اینکه اخلاق از سنخ قواعد رفتار است و دوم اینکه به سوی دیگری جهت یافته است. پس اخلاق جزء ارزش‌ها است و رابطه‌ی این دو به‌صورت عموم و خصوص مطلق است. همان‌طور که در شکل بالا ملاحظه می‌شود، در واقع اخلاق فضیلت‌گرا، کمک می‌کند تا ارزش‌ها در شخصیت افراد نمود پیدا کند و اخلاق وظیفه‌گرا، کمک می‌کند تا فرد انتظارات رسمی شغلی و عرفی که از او دارند، طبق ضوابط و کدهای اخلاقی به‌درستی انجام دهد (۱۱).

برخی ارزش‌ها را به هنجارها، تقلیل می‌دهند؛ در حالی که در واقعیت اجتماعی، ارزش‌ها پدیده‌هایی متفاوت از هنجارها و در عین حال مرتبط با آنها است. یعنی هنجارها بر بروز رفتار ارزشی تأثیرگذار است و می‌تواند جهت‌گیری‌های ارزشی و به تبع آن رفتارها و تصمیم‌گیری ارزشی را تحت‌الشعاع قرار دهد. از این‌رو، توجه به تأثیر هنجارها در درونی‌سازی ارزش‌ها امری مهم و حیاتی تلقی می‌شود.

بین ارزش و نگرش، ارتباطی متقابل وجود دارد؛ در واقع نگرش، مشخص کردن گرایش فرد نسبت به موضوعی مشخص است. سؤال مهم این است که چگونه عامل ارزش را از عوامل دیگر در این گرایش، تمییز دهیم و تفکیک کنیم؟ بر اساس ارتباط متقابل بین ارزش و نگرش، فرد با عبرت‌آموزی از تجارب قبلی و یا توجه به نگرش افراد دیگر، به تغییر یا اصلاح ارزش‌های خود می‌پردازد. البته این تغییرات فردی، تغییرات در سطوح مختلف اجتماعی را نیز سبب می‌شود. در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت که نگرش‌ها منبع اولیه‌ی ظهور رفتارها است و ارزش‌ها از

^۱ Knowledge, value, practice (KVP)

ارزش‌های مؤسسه‌ی آموزشی، ارزش‌های مدرس و ... دیده شود و محتوای ارزشی در برنامه‌ی درسی به گونه‌ی تنظیم شود که ما را به پیامد ارزشی ارجح مورد انتظار برساند. پس علاوه بر تعیین و تشخیص نظام سلسله‌مراتبی ارزش‌ها در آموزش برای انتقال و درونی‌سازی ارزشی، تعیین و تشخیص نظام سلسله‌مراتبی ارزش‌های حاکم بر آموزش هم مهم است، همان ارزش‌هایی که جهت‌گیری‌های کلان برنامه‌های آموزشی ما را مشخص می‌کنند.

پس تا اینجا دانستیم که شواهد علمی به‌دست آمده در دنیا، حقایق مطلق و محضی نیست که ملاک و مبنای تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های آموزشی ما قرار گیرد و اساساً نباید این‌گونه فرض شود. چرا که قطعاً در تولید دانش و علم، ارزش‌های ذهنی صاحبان علم و ایدئولوژی‌های کسانی که علم را به‌وجود آورده‌اند، تأثیرگذار بوده است و علم خالی از ارزش‌ها نیست. بنابراین، اگر ما شواهد علمی دنیا را با مفروضات و اصول جهان‌بینی اسلامی خودمان، بازبینی کنیم، کار منطقی‌ی انجام داده‌ایم. برای شفاف‌سازی مفهوم ارزش در آموزش علوم پزشکی کشورمان و برای اینکه بدانید به چه زوایای ارزشی‌ی در این مفهوم‌سازی توجه کرده‌ایم، در ذیل توضیحاتی را می‌آوریم.

طبقه: منبع ارزش‌ها و تأثیر فلسفه و جهان‌بینی‌ها بر مفهوم ارزش

منبع ارزش در برخی از جوامع، عقل و خرد و استنباط شخصی است. به عبارت دیگر ارزش‌ها آفریده‌ی ذهن آنان است؛ یعنی آنچه را که خود یافته‌اند، دارای ارزش و بها می‌دانند. در برخی از جوامع، ارزش‌ها آفریده‌ی اجتماع یا قراردادهای اجتماعی و یا فرهنگ آنها است؛ این نکته‌ی است که در بسیاری از جوامع غربی مشاهده می‌شود. در بعضی جوامع، ارزش‌ها نشئت گرفته از مکتب یا فلسفه‌ی ساخته‌ی بشر است و خط مکتب مورد قبول آنان را برایشان تصویر می‌کند. در جوامعی که پایبند اسلام‌اند، ارزش‌ها از وحی و سرچشمه‌ی معارف الهی پدید می‌آید و این خداوند است که امری را برای بشر مقدس دانسته، آن را ارزش معرفی می‌کند و از طریق پیامبر و جانشینان بر حق او آن را به مردم ابلاغ می‌کند؛ بدین‌سان ارزش‌ها، از مذهب و ناشی از اعتقادات است. به همین سبب قداست آن بیش از قداست دیگر ارزش‌ها است و این همان است که ما آن را در تربیت اسلامی مد نظر قرار می‌دهیم (۱۸).

بحران معنوی و اخلاقی در غرب، علت توسعه و ایجاد مفهوم آموزش ارزش‌ها است تا بتوانند با کمک آن مشکلات ایجاد

ذهنی دانشمندان و صاحبان علم، در واقع به‌نوعی در قالب علم عرضه می‌شود که باید حواسمان به این مسئله باشد (۱۴). پس شناخت ارزش‌ها و شفاف‌سازی آنها از این جهت بسیار مهم است.

به‌سختی می‌توان قبول کرد که علم، تنها حقیقت موجود در جهان است؛ باید پذیرفت که طبقات دیگری از حقیقت هم وجود دارد: زیبایی، عاطفی، اجتماعی، عملی و اخلاقی. در واقع اگر کسی بگوید که علم، تنها حقیقت موجود در جهان است، او گرفتار نوعی تعصب اندیشه به نام علم‌گرایی است (۱۵).

هر دین و آیینی نظام ارزشی و به تبع آن نظام حقیقت خاص خود را ایجاد می‌کند؛ برخی از ارزش‌ها بین ادیان مختلف مشابه و مشترکند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که برخی ارزش‌ها جهانی است و بر اساس فلسفه‌ی اخلاق، در هر لحظه حد و مرزهای آنچه را که نپذیرفتنی، توجیه‌ناپذیر و تحمل‌نشدنی است، تعریف می‌کند (۱۶).

ارزش‌های جهانی، پایه و اساس اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر است که در ۱۹۱ کشور جهان پذیرفته شده است. دانشمندان نیز این ارزش‌ها را پذیرفته و مبنای کار خود قرار داده‌اند. همواره باید توجه داشت که علم، ابزاری است که ملاک‌های تصمیم‌گیری در آن را ارزش‌های خارج از این حوزه و دسته، شکل می‌دهد و همچنین دانشمندان در تصمیم‌گیری‌های خود از ارزش‌های خارج از حوزه‌ی علم، تأثیر می‌گیرند. بنابراین تمام سخن ما در اینجا این است که یک تعامل ضمنی بین دانش، نگرش و عملکرد ما وجود دارد و در واقع، ارزش‌ها همواره اعمال و رفتارهای ما را جهت‌دهی کرده و آنها را تحت‌الشعاع قرار داده است (۱۷).

ارزش‌های نهایی، ارزش‌های ابزاری را شکل می‌دهد که گاهی آنها را اصول می‌دانیم و ملاک‌هایی که دستورالعمل روش علمی است، بر اساس همین ارزش‌های ابزاری و اصول شکل می‌گیرد و مبنای قضاوت‌ها و احتمالاً تصمیم‌گیری‌های ما نیز قرار می‌گیرد. در واقع به گونه‌ی غیرتحلیلی از ارزش‌های ابزاری به اصول می‌رسیم که مبنای تصمیم‌گیری‌ها است و در یک مسیر تحلیلی به ملاک‌ها دست می‌یابیم که گاهی منتهی به تصمیم‌گیری می‌شود و همچنین دستورالعمل روش علمی را شکل می‌دهد که منتهی به دانش ارزش‌محور می‌شود که خود در بازنگری ملاک‌ها دوباره به‌کار می‌رود.

به‌طور کلی، در آموزش علوم از جمله علوم پزشکی، باید تمام ارزش‌های علم و ارزش‌های دیگر در بقیه‌ی حوزه‌ها، علاوه بر ارزش‌های نظام سلامت و آموزش (اولویت‌های ارزشی کلان)،

انسان، حوزه‌ی معنوی و روحانی در انسان است که بارها اثرهای آن اثبات شده است. برای استفاده از قوای روحانی، فرد باید بتواند خود را از جنبه‌های جسمانی جدا سازد و با ملکوت ارتباط برقرار کند. این کار از طریق تمرین‌های معنوی و روحانی همچون ریاضت، تذکره، ذکر گفتن، روزه، شب زنده‌داری و احیا و تهجد میسر می‌شود و به این طریق، خداوند آنچه را که انسان نمی‌داند، به او می‌آموزد (۱۲).

در آموزش غربی چون اعتقادی به زندگی پس از این زندگی وجود ندارد، هدف از آموزش برآورده کردن علایق و شادی در زندگی این جهان و همچنین پرورش شهروندانی قانون‌مدار و شایسته برای آن ملت است. اما در اسلام، هدف از آموزش، به‌دست آوردن منفعت در هر دو جهان است. امروزه برنامه‌های آموزشی به ابزاری برای دستیابی به اهداف کوتاه مدت (رفاه، شغل، مقام، قدرت و شهرت) تبدیل شده و اهداف بلند مدت (شادی در جهانی پس از این جهان و...) را به حاشیه رانده است. امیدواریم از طریق برنامه‌ی درسی مبتنی بر ارزش، جایگاه واقعی ارزش‌ها در آموزش توسعه یابد.

اگر نظام آموزشی، به‌دنبال ارزش‌ها، آموزش و انتقال آنها است، باید به ابزار برنامه‌ی درسی و ساختار آموزشی مطلوب مسلح شود (۲۱). نفس انسان به تعبیر قرآن سعی در فرار از ارزش‌ها دارد (فَالْهَمُّهَا فُجُورٌهَا وَ تَقْوِيهَا)؛ (شمس؛ آیه‌ی ۸). به همین منظور، خداوند سفیرانی را برای تبلیغ و موعظه‌ی انسان‌ها و سوق دادن آنان به سمت ارزش فرستاده است. در این زمینه نقش نظام آموزشی نیز این‌چنین است.

به‌طور کلی انتظار می‌رود که فرد تحت تعلیم برنامه‌ی درسی ارزش‌مدار، طبابت مبتنی بر ارزش را از خود بروز دهد، خود شهروندی ارزش‌مدار باشد و کل جامعه را نیز به‌سمت ارزش‌مداری سوق دهد (۲۲). در واقع، ارتباط خوبی با خود، خدا و دنیای پیرامون خود (واحد خانواده، مدرسه، محل کار، جامعه، ملت، جهان و در سطح بالاتر با خداوند) داشته باشد (۲۳). در جریان آموزش ارزش‌ها، فرد به سمت انسان کامل شدن پیش می‌رود. برنامه‌ی درسی ارزش‌مدار موجب می‌شود که افراد قادر باشند در هر محیطی که قرار می‌گیرند مشوق، راهبر و منبع ارزش‌ها باشند. در واقع فرایند ارزش‌گذاری و درونی‌سازی ارزشی، با دانستن خود شروع می‌شود و سپس به روابط با دیگران بسط داده می‌شود. در واقع آموزش تلاش می‌کند که بلوغ شخصیت به‌طور مداوم اتفاق بیفتد (۲۰).

شده‌ی ناشی از نادیده گرفتن ارزش‌ها را حل کنند. از دیدگاه غرب، ارزش نسبی است و انسان‌ها آنها را ایجاد می‌کنند. غرب، وحی را در ایجاد ارزش‌ها نادیده گرفته است. در حالی که اسلام، وحی را منبع اولیه‌ی ارزش‌ها تلقی کرده است. از این رو است که مسلمانان آموزش ارزش‌هایی را که غرب ایجاد کرده، نمی‌پذیرند؛ و قطعاً باید منابع غربی برای استفاده در این زمینه، نقد و بررسی شود (۱۲).

غرب و اسلام در مفهوم‌سازی از خدا، دانش، مذهب و انسان با هم متفاوتند و همین موجب می‌شود که در آموزش نیز اساساً با هم متفاوت باشند. باید مراقب باشیم تا آموزش ماتریالیستی غرب، در اثر غفلت به درون آموزش ما رسوخ نکند. در اسلام فضیلت ارزش، باور، انتخاب رفتار و عملکرد بر اساس دستورالعمل‌های وحی است. بنابراین در اجرای آموزش ارزش‌ها از قوانین، هنجارها، باورها، اصول، معنویات، روحیات و اخلاقیات اسلامی استفاده می‌کنیم (۱۹).

اسلام ارزش‌های متعالی را از طریق قرآن و پیامبران و امامان به جامعه‌ی بشری منتقل کرده؛ و آنها را اساس تزکیه و تعلیم قرار داده است تا از تاریکی‌ها (ظلمات جاهلیت) به روشنایی (نور هدایت) برسند و شخصیتشان به اخلاق ناب (خلق عظیم) مزین شود. در تاریخ اسلام، در بین اصحاب از کسانی نام برده شده که اخلاقشان منطبق با قرآن و سنت است. همچنین مراسم و آیین‌هایی در اسلام وجود دارد که فقط تشریفات و مراسم صرف نیست، بلکه سرشار از ارزش‌های انسانی است، مانند: نماز که از اعمال بد و ناعادلانه جلوگیری می‌کند؛ زکات که روح را پاک می‌کند و روزه که انسان با آن خدا ترس می‌شود و به تقوا می‌رسد.

اسلام تنها دینی است که تعلیماتش جهان شمول است و پیامبر اسلام که اسوه‌الحسنه نامیده شده، بهترین نمونه و الگوی ارزش‌ها است. با این الگو جامعه به جامعه‌ی مملو از کرامت انسانی و ارزش‌ها تبدیل می‌شد که از آن به «خیرالامه» نام می‌برند. خیرالامه در واقع بازتابی از جامعه‌ی مملو از ارزش بود و این افراد بیشترین منفعت را به دیگران می‌رساندند (۲۰).

در جامعه‌شناسی غربی، آموزش خالی از ارزش است و یا مبتنی بر ارزش‌هایی است که شادی انسان‌ها را در جهان تأمین می‌کند، در حالی که در اسلام، آموزش به نقل از ابن خلدون، وسیله‌ی برای شناخت قوانین الهی و کسب معرفت است. آموزش و پرورش در اسلام همیشه مبتنی بر ارزش‌های اسلامی بوده است. حقیقت فقط با عقل و از طریق حواس درک نمی‌شود بلکه درک ماوراءالطبیعی هم لازم است. فراتر از جسم

بحث

کاربرد مفهوم‌سازی تفسیری - نقدی مفهوم ارزش در برنامه‌های آموزش ارزش‌ها

آموزش پزشکی نیز همچون علوم دیگر، سیر تکاملی به سمت رویکرد مبتنی بر ارزش‌ها را طی می‌کند. زمانی آموزش در سطح انتقال اطلاعات بود و بیان مجموعه‌ی حقایق و واقعیت‌ها، دانش مورد نیاز در حوزه‌ی علوم پزشکی بود و واقعیت‌ها در محور و مرکز قرار داشت. اگرچه دانستن واقعیت‌ها برای تفکر مؤثر لازم و ضروری است، در دنیای در حال انفجار اطلاعات، واقعاً با چه سرعتی و تا چه میزانی واقعیت‌ها را با آموزش می‌توان منتقل کرد؟ بنابراین رویکرد دیگری به نام رویکرد مفهومی مطرح شد که در واقع آموزشی در جهت فهم ارتباطات و تعاملات بین حقایق و واقعیت‌ها است. مرکز و محور در این نوع آموزش، ارتباطات بین مفاهیم است. اما این نوع رویکرد نیز برای دستیابی به اهداف غایی آموزش کافی نبود. در واقع هدف نهایی آموزش این است که دانش، نمود بیرونی و عملی داشته باشد و فراگیرنده بتواند آنچه را که می‌داند به عمل برساند. برای اینکه فراگیران دانش را از حالت ذهنی به عینی برسانند و آن را بخشی از وجود و شخصیت خود کنند، رویکرد دیگری مطرح شد که خودِ فراگیر در محور و مرکز قرار گرفت، که رویکرد ارزش‌گذاری و درونی‌سازی ارزش‌ها در آموزش است. در واقع آموزش ارزش‌ها با شفاف‌سازی مفهوم ارزش‌ها در آموزش و تلاش برای درونی‌سازی آنها عجین می‌شود (۲۴).

اطلاعات و مفاهیم پایه و دانستن ارتباطات بین آنها مقدمات آموزش و فهم ارزش‌ها است. در سطح ارزش‌ها، هر فرد فراگیر، دانش را بخشی از شخصیت خود می‌کند و آن را درونی می‌سازد. تمام هدف به‌ویژه در آموزش پزشکی این است که فرد فراگیر دانش موجود را درونی‌سازی کند تا نگرش‌های درست پیدا کند و بازتاب این نگرش صحیح در عملکردهای او ظهور یابد. مدرسان فقط نباید به انتشار و انتقال دانش بسنده کنند، بلکه باید به فراگیران در فهم و شفاف‌سازی معانی و مفاهیم ارزشی کمک کنند تا آنها مفاهیم را درک کنند و ساختار معنایی خود را بسازند. بنابراین به جای دیکته کردن بایدها و نایدها در آموزش پزشکی، باید زمینه‌ی مساعد را برای فراگیران فراهم کنیم، تا آنان خود گره‌های ارزشی‌شان را بگشایند و ارزش‌ها را در خود درونی کنند (۲۵).

شفاف‌سازی مفهوم ارزش‌ها به درونی‌سازی ارزش‌ها کمک می‌کند. شفاف‌سازی ارزشی شامل مجموعه‌ی راهبردهایی است که فراگیران را با شرایطی مواجه می‌کند که آنان به‌شیوه‌ی خود، نظام ارزشی‌شان را بسازند. در فرایند

شفاف‌سازی ارزش‌ها، مدرس نقش تسهیل‌گر را دارد. شرایط و محیط کلاس و آموزش نباید قضاوتی، تهدیدکننده و به گونه‌ی باشد که فراگیر را به جهت خاصی سوق دهد. در این جو آموزشی به‌طور قطع دانشجویان نیاز به معیارها و ابزارهایی برای آگاهی خودشان دارند (۲۶). در واقع باید یک مرجع مطمئن برای آگاهی وجود داشته باشد. با شفاف‌سازی ارزشی، فرایند ارزشی شدن در فرد آغاز می‌شود و به‌طور کلی مفهوم ارزش در آموزش با رعایت این اصول شکل می‌گیرد و می‌توان انتظار داشت که در رفتار فرد تجلی و ظهور یابد (۲۷).

برنامه‌ی درسی مبتنی بر ارزش، مفهومی جدید و دغدغه‌ی متولیان حوزه‌ی آموزش پزشکی در کشور بود. چرا که آنچه تاکنون در مورد آموزش ارزش‌ها در کشور انجام شده؛ و سال‌ها پیش، بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، وزارت بهداشت، آموزش اخلاق و تربیت و معارف اسلامی را در برنامه‌ی آموزش علوم پزشکی قرار داده است، نتوانسته اهداف متعالی ارزشی مد نظر نظام را تأمین کند. هم‌اکنون، آموزش ارزش‌ها و اخلاق در قالب دوره‌های مجزا عرضه می‌شود و ادغام اخلاقیات و ارزش‌ها در برنامه‌های آموزشی تمام واحدهای دانشگاهی صورت نپذیرفته است. در چنین نظام آموزشی، ارزش‌ها و اخلاق به‌صورتی کاملاً انتزاعی و در قالب انتقال صرف دانش انجام می‌شود و هیچ تضمینی برای درونی‌سازی ارزش‌ها وجود ندارد. بنابراین نمی‌توان از فارغ‌التحصیلان این برنامه‌ها انتظار نمود ارزشی داشت.

در نظام آموزشی کنونی بسیاری از دوره‌های ارزشی همیشه در ذهن فراگیران باقی می‌ماند و فراگیر با بسیاری از تعارض‌های حل نشده فارغ‌التحصیل می‌شود و چون در نظام آموزشی حل تعارض‌ها را تمرین نکرده است، در محیط زندگی و کار واقعی در حل آنها و تصمیم‌گیری و قضاوت مبتنی بر اخلاق و ارزش‌ها، فردی ناکارآمد است (۲۸). در چنین فضای آموزشی، اخلاق و ارزش‌ها، مفهوم‌سازی و تجزیه و تحلیل نشده است، به همین علت درونی نیز نمی‌شود؛ بلکه فقط برای گذراندن واحد، مدت کوتاهی به خاطر سپرده می‌شود. این نوع آموزش فقط اتلاف منابع و هزینه‌ها است (۲۹). در سرفصل برنامه‌های آموزشی در دانشگاه‌های کشور؛ برنامه‌ی درسی دکترای اخلاق پزشکی، الهیات و معارف اسلامی، فلسفه و حکمت اسلامی، اخلاق و تربیت اسلامی، معارف و اندیشه‌ی اسلامی، متون اسلامی، تاریخ اسلام و مانند اینها دیده می‌شود که هیچ کدام ویژگی‌های برنامه‌ی درسی ارزش‌مدار را ندارند و فقط در ظاهر مشابه آنها به نظر می‌رسند. طی سالیان متمادی

ساختار آموزشی مطلوب، در قالب ابزاری برای آموزش ارزش‌ها، ضروری است که البته نخستین گام در فرآیند ارزشی شدن و حرکت به سوی درونی‌سازی ارزش‌ها، درک مفهوم ارزش است که در این پژوهش سعی کردیم گام کوچکی در این مسیر برداریم. برای ادامه‌ی حرکت در این مسیر، انجام پژوهش‌های بیشتر در حوزه‌ی برنامه‌ی آموزش ارزش‌ها در علوم پزشکی پیشنهاد می‌شود.

قدردانی

نویسندگان مقاله از معاونت محترم پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، به دلیل تصویب طرح و حمایت از آن در طول اجرا، کمال تشکر را دارند.

تضاد منافع

نویسندگان مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی دربار‌ی این پژوهش ندارند.

References

1. Akhavan Sarraf AR, Nilforoosh Zadeh M. Dimensions of globalization of higher education. Growth Technology magazine. 2008;62(17):52-6. (Full Text in Persian)
2. Akbari lakeh M, Shamsi Goshki A, Abasi M. Spiritual health in Medical Sciences curriculum. Medical Ethics Journal. 2010;4(14):113-30. (Full Text in Persian)
3. Iranian Board of Medical Education MoH, and Medical Education Iranian Supreme Council for Planning., plans and syllabi of a medical doctor. 2005.
4. Narayanasamy A. ASSET: a model for actioning spirituality and spiritual care education and training in nursing. Nurse Education Today. 1999;19(4):274-85.
5. Bergmark U, Alerby E. Developing an ethical school through appreciating practice? Students' lived experience of ethical situations in school. Ethics and Education. 2008; 3(1): 41-55.
6. Rippentrop AE, Altmaier EM, Burns CP. The relationship of religiosity and spirituality to quality of life among cancer patients. Journal of Clinical Psychology in Medical Settings. 2006; 13(1): 29-35.
7. Yazdani S, Akbari lake M, Ahmady S, Foroootan A, Afshar L. Critical Interpretive Synthesis of the Concept of Value in Medical Education. Res Dev Med Edu. 2015;4(1):31-4. doi: 10.15171/rdme.2015.005.
8. Yazdani S, AkbariLakeh M, Ahmady S, Afshar

هدف از این برنامه‌های آموزشی ارتقای اخلاق و ارزش‌ها بوده است، اما هم اکنون در کشور، اینها تنها برنامه‌های آموزشی موجودی است که برای آموزش اخلاق و ارزش‌های اسلامی استفاده می‌شود و طبق شواهد و مستندات، تاکنون به نتیجه‌ی مطلوب واقعی (درونی‌سازی ارزش‌ها) نرسیده است. (۲۹).

فوق برنامه‌هایی که معمولاً در واحدهای تابعه‌ی معاونت‌های دانشجویی و فرهنگی دانشگاه‌ها ارائه می‌شود و برای آموزش اخلاق و ارزش‌ها مناسب است، در واقع منتهی به پیامد مطلوب واقعی نمی‌شود و در آنها هیچ فرایندی برای درونی‌سازی ارزشی اتفاق نمی‌افتد؛ اما از آنها برای ارتقای اخلاق و ارزش‌ها استفاده می‌شود. با وجود این، این امکان وجود دارد که با برنامه‌ی درسی مبتنی بر ارزش، از این فضاها که عرصه‌های اجرای برنامه محسوب می‌شوند، به نحو مطلوب استفاده شود.

امروزه در فعالیتهای پرورشی، انواع مناسبت‌ها و مراسم مذهبی (تجربه‌ی اعتکاف، تجربه‌ی نماز جماعت و ...)، اردوهای فرهنگی برگزار می‌شوند که برنامه‌ی مشخصی برای درونی‌سازی ارزشی ندارند و فقط حرکتی فرهنگی محسوب می‌شوند و پس از اتمام، پیامد مطلوب مورد نظر اتفاق نمی‌افتد؛ و با برنامه می‌توانند به عرصه‌های مناسبی برای انتقال و آموزش ارزش‌ها تبدیل شوند.

نتیجه‌گیری

ضرورت بازنگری در برنامه‌های آموزش علوم پزشکی در پاسخ به تغییر سریع محیط مراقبت‌های بهداشتی و درمانی، تأکید شده است. پرستاران و پزشکان باید به‌گونه‌ی تربیت شوند که بتوانند در سیستم‌های پیچیده‌ی مراقبت بهداشتی امروزی، مراقبت مؤثری داشته باشند. به نظر می‌رسد نظام آموزش علوم پزشکی در ایران با نارسایی‌هایی در تربیت دانشجویان خودکارآمد، روبه‌رو است. از این‌رو، ضرورت تحول در نظام آموزش علوم پزشکی، با تأکید بر آموزش در جهت درونی‌سازی ارزش‌ها اولویت دارد.

بنابراین، در این پژوهش، فرایند ارزشی شدن در قالب مرجعی مطمئن و منسجم در آموزش ارزش‌ها پیشنهاد می‌شود. برای اجرای فرایند ارزشی شدن و درونی‌سازی ارزش‌ها، راهبردهای آموزشی متعددی وجود دارد. افرادی چون: راتش، هارمین، سیمون، کیرچنباؤم و هاوی از این راهبردها استفاده کرده‌اند و ثابت شده است که این راهبردها در آموزش ارزش‌ها در پزشکی مفید است. نظر به اهمیت شکل‌گیری و انتقال ارزش‌های اسلامی در نظام آموزشی، توجه به برنامه‌ی درسی و

- Foroutan SA. Value-based Curriculum model from the Viewpoints of Experts in Education of Ethics and Values in Shahid Beheshti University of Medical Sciences. *Iranian Journal of Medical Education*. 2015; 15: 304-18.
9. Van Deth JW, Scarbrough E. *The impact of values*. Oxford: Oxford University Press; 1995.
10. Roche G. General introduction to the first volume of sociology (Social Action). Zanjanzadeh H, Translator. Mashhad: Ferdowsi University of Mashhad; 1988. (Full Text in Persian)
11. Lucchetti G, Lucchetti ALG, Puchalski CM. Spirituality in medical education: global reality? *Journal of religion and health*. 2012;51(1):3-19.
12. Kania D, Romly T, Zarman W, editors. *Value education in the perspective of western and Islamic knowledge*. International Seminar on Islamic Education Ibn Khaldun University Bogor; 2011.
13. Clément P. Didactic transposition and the KVP model: conceptions as interactions between scientific knowledge, values and social practices. *Proceedings summer school ESERA*. 2006:9-18.
14. Clément P, editor *Science et idéologie: exemples en didactique et épistémologie de la biologie*. Actes du Colloque Sciences, médias et société ENS-LSH; 2004.
15. Hildebrand G. Diversity, values and the science curriculum. *The re-emergence of values in science education*. 2007:45-60.
16. Halstead JM, Taylor MJ. *Values in education and education in values*: Psychology Press; 1996.
17. Keown P, Parker L, Tiakiwai S. *Values in the New Zealand curriculum*. Unpublished literature review prepared for the New Zealand Ministry of Education <http://www.minedu.govt.nz/~media/MinEdu/Files/EducationSectors/PrimarySecondary/CurriculumAndNCEA/LiteratureReviewValueInTheCurriculum.pdf> [accessed 22 July 2010]. 2005.
18. Yazdani S, AkbariLakeh M, Ahmady S, Foroutan S. A, Afshar L. *Concept Analysis: Value Based Curriculum*. Biosci Biotech Res Asia 2015;12(spl.edn.1). Available from:<http://www.biotech-asia.org/?p=12655>
19. Department of Education Science & Training (DEST). *National Framework for Values Education in Australian Schools*. Canberra ACwoA.
20. Sulayman HI. Values-Based Curriculum Model: A Practical Application of Integrated 'Maqasid Al-Sharia' for Wholeness Development of Mankind. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2014; 123: 477- 84.
21. Bueth C. A curriculum of value. *Educational Leadership*. 1968;26(1):31-3.
22. Broudy HS. Art, science, and new values. *The Phi Delta Kappan*. 1967;49(3):115-9.
23. Stranahan S. Spiritual perception, attitudes about spiritual care, and spiritual care practices among nurse practitioners. *Western Journal of Nursing Research*. 2001;23(1):90-104.
24. Halstead JM, Taylor MJ. Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge Journal of Education*. 2000;30(2):169-202.
25. Lovat TJ, Clement ND. The pedagogical imperative of values education. *Journal of beliefs & values*. 2008; 29(3): 273-85.
26. Small T. Values in motion: From confident learners to responsible citizens. *International research handbook on values education and student wellbeing*: Springer; 2010. p. 919-35.
27. Dally K. A teacher's duty: an examination of the short-term impact of values education on Australian primary school teachers and students| NOVA. The University of Newcastle's Digital Repository. 2010.
28. Toomey R. Values education, instructional scaffolding and student wellbeing. *International research handbook on values education and student wellbeing*: Springer; 2010. p. 19-36.
29. Robinson VM, Hohepa M, Lloyd C. *School leadership and student outcomes: Identifying what works and why*: Australian Council for Educational Leaders Melbourne; 2007.